

Peter van Dam, *Wereldverbeters. Een geschiedenis van Fair Trade* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018). 316 p. ISBN 9789463727419.

DOI: 10.18352/tseg.1116

Soms komt de geschiedenis letterlijk dicht bij. Dat is het geval als Peter van Dam zijn boek over de geschiedenis van de beweging voor eerlijke handel opent met een vertelling over de sluiting van de Wereldwinkel Lingewaard, toevalligerwijze de gemeente waar ik woon. Het sluiten van de winkel in 2016 was – tekent Van Dam op – een gevolg van haar eigen succes. ‘Tegenwoordig zijn fair trade voedingsmiddelen in alle supermarkten te koop’, citeert hij een betrokkene. De beweging voor eerlijke handel bereikte daarmee een doel, maar toch voelt het allemaal wat wrang.

Het korte verhaal waarmee Van Dam zijn boek opent is een mooie aanzet voor een studie waarin een tijdvak wordt beschreven dat ten einde lijkt. De beweging voor eerlijke handel, dat is toch bij uitstek iets van linkse mannen en vrouwen uit de jaren zestig en zeventig? Van de wereldwinkel, waar in Afrika vervaardigde beeldjes te koop waren naast rietsuiker en eerlijke koffie? Ja, dat was deels het geval, maar deels ook niet. Als Van Dam in zijn prachtige boek iets laat zien, dan is het wel dat de beweging voor eerlijke handel breder, veelvormiger en ook toekomstbestendiger was, en is, dan wel wordt aangenomen.

Wereldverbeters leest als een toegankelijke en goed geschreven historische studie. Chronologisch worden de wederwaardigheden van de beweging voor eerlijke handel verteld, gegroepeerd rondom een bepaalde sector. Via de kunstnijverheid komen we bij de sluiker, het papier, de koffie en de kleding. Deze opzet maakt dat er soms wat vooruit- of teruggekeken moet worden om alle verbanden helder te houden, maar door de duidelijke opbouw en zorgvuldige redactie van het boek is dat nergens storend. De rode draad is steeds helder, vervelende herhalingen zijn een zeldzaamheid.

Wat het boek vervolgens uittilt boven de zoveelste vertelling van geschiedenis en achtergrond van een sociale beweging is dat Van Dam telkens de morele vraagstukken waar betrokkenen mee te maken hadden centraal weet te stellen. Wilde men nu de markt, de politiek en de moraal veranderen, of ging het om die lokale producenten die een beter leven verdienden? Was het werk gericht op de consument en was er dus succes als deze een eerlijker product kocht, zelfs als dat wat onbewust ging, of ging het om mentaliteitsverandering en het aanpassen van de mondiale economische verhoudingen? En was iedereen het in de beweging daar eigenlijk wel over eens, of waren er botsende belangen en verschillende visies.

Dat laatste ligt natuurlijk voor de hand, temeer omdat de beweging voor eerlijke handel echt een sociale beweging was. Niet gedragen door een aantal kern-

organisaties, maar eerder een steeds van vorm veranderend netwerk van individuen, lokale collectieven, internationale verbanden, verenigingen en stichtingen. Juist vanwege die veelvormigheid is het knap dat de auteur niet alleen echt greep gekregen heeft op de brede beweging, maar het verhaal ervan ook in een consistent en leesbaar betoog weet te presenteren.

Bij dat betoog zijn vervolgens wel twee inhoudelijke opmerkingen te maken. In de eerste plaats is dit boek voor het bredere publiek: er is weinig discussie over de repertoires en mobilisatiestrategieën van de handelaars. Van Dam is niet heel uitvoerig in zijn theoretische onderbouwing. Het gaat hem zowel om de brede beweging rond eerlijke handel, de kernorganisaties en individuen die daarvan deel uitmaakten en hun wensen en verlangens voor een betere wereld, als de bredere context van de verhouding tussen burgerschap en consumentisme met de stijging van de welvaart sinds de late jaren vijftig.

Maar doordat Van Dam relatief kort is over de vraag wat hij in theoretische zin nu precies onder een sociale beweging verstaat en hoe je die zou moeten bestuderen, is in de tweede plaats niet altijd even helder waar de beweging begint en waar die eindigt. Van Dam geeft meermalen aan dat het gaat om een hele brede beweging, maar als ik in de supermarkt min of meer bewust een pak keurmerk-koffie koop, voordat ik die middag kinderkleding ga aanschaffen bij bijvoorbeeld de *Primark*, ben ik dan ook onderdeel van deze beweging? Die vraag zweeft een beetje door de tekst heen en krijgt nergens echt een helder antwoord.

En dat is jammer omdat Van Dam in zijn boek een relevant punt naar voren brengt. Stelling direct aan het begin is dat in de historiografie van Nederland na de Tweede Wereldoorlog een brede middengroep van gematigde opvattingen en kleine gebaren zou ontbreken, terwijl juist in deze groep 'ingrijpende veranderingen' te lokaliseren zouden zijn. Die stelling wordt in de loop van het betoog een aantal keren herhaald, waarbij verschuivende opvattingen over de burger als consument vooral belangrijk worden geacht. Maar omdat niet echt duidelijk wordt hoe Van Dam de beweging voor eerlijke handel nu precies opvat, zijn dat activisten, betrokkenen bij organisaties of ook incidentele kopers van eerlijke koffie of cadeautjes bij de Wereldwinkel, is ook niet heel scherp welke veranderingen nu precies optraden bij welke groepen met al dan niet gematigde opvattingen. Zo wordt een van de meest interessante vragen van het boek helaas niet van een volledig sluitend antwoord voorzien.

Maar misschien kan dat ook helemaal niet. De analyse van het Nederlands actievezen zoals Van Dam die voor de beweging voor eerlijke handel ondernomen heeft smaakt in ieder geval naar meer. *Wereldverbeteraars* is een indrukwekkende studie die niet alleen veel inzicht geeft in de complexe ontwikkelingsgang van deze beweging, maar die bovendien inzicht geeft in de ingewikkelde verhouding tussen burgerschap en consumentisme. Een verhouding die in bijvoorbeeld het

hedendaagse debat over de toekomst van ons klimaat nog voor de nodige hoofdbreken zal gaan zorgen. Zo zit de auteur met zijn mooie historische studie ook nog eens dicht op de huid van de tijd.

Maarten van den Bos, Banning Vereniging

Herman Langeveld en Bram Bouwens, *Whisky, wapens en weelde. Daniël Wolf, ondernemer in crisis- en oorlogstijd* (Amsterdam: Boom, 2018). 308 p. ISBN 9789024424474.

DOI: 10.18352/tseg.1117

De grootouders van Daniël Wolf (1898-1943) gingen met kielen, schorten en lappen stof langs de huizen. Zijn vader was een onopvallende belastingambtenaar. En zelf verliet Daniël op zeventienjarige leeftijd zonder diploma de HBS. De eerste pagina's van *Whisky, wapens en weelde* laten er geen onduidelijkheid over bestaan: niets doet vermoeden dat deze tiener twee decennia later een zeer vermogend zakenman zou zijn.

Waarom een biografie over deze goeddeels in de mist van de geschiedenis verdwenen joodse krantenjongen die multimiljonair werd? Zo'n zeldzaamheid is het ook weer niet dat een eenvoudige Rotterdammer zich opwerkt tot een man met de beschikking over butlers, chauffeurs, dienstbodes, tuinmannen, en ja, een eigen golfbaan. Het antwoord moeten we zoeken in de politieke context waarin Wolf opereerde. Hij zocht bij zijn zakelijke activiteiten dikwijls de randjes op van het toelaatbare. Nu is dat op zichzelf evenmin een rariteit, maar zijn handelingen hadden bijvoorbeeld invloed op de Spaanse Burgeroorlog, op de hulpverlening aan joodse vluchtelingen uit Duitsland en op de strijd tegen het nationaalsocialisme in eigen land.

In chronologische volgorde loodsen Herman Langeveld en Bram Bouwens de lezer door het rijke leven van Daniël Wolf. Een van de belangrijkste voorwaarden voor zijn stijging op de ladder was zijn huwelijk met René Gokkes. De schoonfamilie had aardig wat kapitaal opgebouwd. Zo was de overgrootvader van René vermogend geworden door de handel in boter en was haar oudoom oprichter van een van de voorlopers van het latere Unilever. Wolfs schoonvader ging in 1922 een VOF (vennootschap onder firma) met hem aan waardoor hij in de handel in alcoholica en hout belandde. Vijftien jaar later werd zijn kapitaal geschat op een half miljoen gulden.

Een groot deel van dat geld was verdiend met de handel in spoorbielzen aan de Nederlandse Spoorwegen (NS). Wolfs reputatie liep een knauw op toen er